

- **Muhammed Hüsni ÇİFTÇİ, *Ehl-i Re'y ve Ehl-i Hadisin Fikhî Yaklaşımları (Ebû Hanîfe-Buhârî Özelinde)***, Ehl-i Re'y ve Ehl-i Hadisin Fikhî Yaklaşımları (Ebû Hanîfe-Buhârî Özelinde) İstanbul: Nizamiye Akademi, 2020, 437 s.

Değerlendiren: Dr. Öğr. Üyesi Uğur Bekir DİLEK*

Dinî meseleleri anlama ve yorumlamada daha çok üstat, muhit ve malzeme farklılığına bağlı olarak ortaya çıkan ve tâbiîn döneminden itibaren iyice belirginleşen ehl-i hadis ve ehl-i re'y ekolü ve bunlar arasındaki ilmî ve fikhî tartışmalar, her ekolün kendisini savunmak ve karşı tarafı tenkit etmek maksadıyla kaleme aldığı önemli eserlerin meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Ehl-i re'yin en önemli ismi Ebû Hanîfe başta olmak üzere Hanefîlerin hadis anlayışlarına karşı yazılan kapsamlı bir eser olan İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*i ile onun talebesi ve ehl-i hadisin önde gelen ismi İmam Buhârî'nin *el-Câmiü's-sahîh*'i ve onun bu meyanda kaleme aldığı müstakil risaleleri bu alanda en çok dikkat çeken eserler arasındadır.

Ehl-i re'y ve ehl-i hadisin iki otorite imamı Ebû Hanîfe ve Buhârî arasındaki fikhî ihtilaflar ve özellikle Buhârî'nin, Ebû Hanîfe başta olmak üzere Hanefîler'in bazı fikhî meselelerde hadislerle amel etmedikleri şeklindeki itirazları öteden beri ilim ehli nezdinde merak konusu olmuştur. Dr. Muhammed Hüsni Çiftçi tarafından kaleme alınan bu eser de bu merakın neticesi olarak ortaya çıkan güncel çalışmalar arasında yer almaktadır.

Yazara göre hadislerin sıhhat ve yorumuyla ilgili tartışmalar, gerek mezhepler arası gerekse aynı mezhep içindeki fikhî ihtilafların temel sebeplerinden birisini teşkil etmektedir. Bu bağlamda Buhârî ve Müslim'in *es-Sahih*'leri başta olmak üzere pek çok hadis külliyyatı ortaya konulurken fakihlerin istidlal ettiği rivayetlerin sıhhatinin gözden geçirilmesi gündeme gelmiştir. Fikhî görüşlerin temellendirilmesinde hadise gereken önceliği vermediği ve hadislerin sıhhatine yeterince dikkat etmediği şeklindeki eleştirilerin hedefi olan ve ehl-i re'yin sembol ismi haline gelen Ebû Hanîfe en çok tenkide maruz kalan fakihlerin başında yer almaktadır. İmam Mâlik, Evzaî, İbn Ebî Leylâ, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel gibi fakihlerin de Ebû Hanîfe'ye yönelik eleştirileri esasında ehl-i hadis ve ehl-i re'y arasında cereyan eden tartışmalar cümlesindedir.

* Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Özel Hukuk Bölümü İslâm Hukuku Anabilim Dalı, ugurbekir@hotmail.com

Eser, Buhârî'nin gerek *es-Sahih*'inde gerekse bu meyanda ele aldığı müstakil risalelerinde Ebû Hanîfe'ye karşı yaptığı bütün tenkitleri tahlil etmemektedir. Eserin konusu esas olarak, eserin ikinci kısmını teşkil eden namazla ilgili ve hüküm bakımından Buhârî rivayetlerine ters ve zıt olan meselelerde ihtilafların temel sebebinin bularak, hangi görüşün daha isabetli olduğunu tespit etmektir. Yazar, bu kısım için gerekli zemini oluşturmak maksadıyla birinci bölümde, Ebû Hanîfe/Hanefiler ve Buhârî arasında ihtilaf konusu olan fıkıhın değişik bölümlerinden bazı meseleleri ele alarak okuyucuya genel bir bakış açısı kazandırmaya çalışmıştır.

Eserin giriş kısmında Buhârî'nin bab başlıkları ile yaptığı tercihler, “*ve kâle ba'zu'nâs*” ifadesini kullanarak yaptığı itirazlar, Buhârî'nin cumhura itiraz ettiği yerler ve Buhârî'ye yönelik tenkitlere yer verilmiştir. Birinci bölümde Hanefî mezhebinde Buhârî rivayetlerine uymayan hükümlere genel bir bakış sunulmaktadır. Bu meseleler Buhârî'nin genelde Ebû Hanîfe ve Hanefileri kastederek kullandığı “*ve kâle ba'zu'n-nâs*” ifadesinin geçtiği yirmi beş mesele başta olmak üzere okuyucuya genel bir bakış açısı kazandıracak diğer meseleler arasından seçilmiştir. Bu minvalde taharet, namaz; zekât ve vergiler; hac, kurban ve nezir; helaller ve haramlar başlıkları altında ibadetlerle ilgili, şahıs, aile, borçlar, eşya, miras, ceza, yargılama ve iflas hukuku başlıkları altında muâmelâtla ilgili belli başlı meseleler ele alınmıştır. Burada ele alınan her bir meselenin mahiyeti ve o hususta fakihlerin görüşleri hakkında kısa bir bilgiden sonra Ebû Hanîfe'nin/Hanefilerin ve Buhârî'nin dayandığı deliller ve bunların birbirlerinin delillerini nasıl değerlendirdiklerine temas edilmiştir.

Eserin ana temasını teşkil eden ve namaz örneği ışığında Hanefî mezhebinde hüküm bakımından Buhârî rivayetlerine ters düşen meselelerin tahlil edildiği ikinci bölümde, toplam dokuz mesele ele alınmıştır. Bunlar, Buhârî'nin sünnet, Ebû Hanîfe ve Hanefilerin ise, mekruh veya bidat olarak gördükleri ve fıkıh kaynaklarımızda hacimce geniş yer tutan konu ile alakalı doyurucu bilgi sunacak temsil kabiliyeti yüksek namaz ile alakalı bir takım meselelerdir. Ele aldığı meseleler sırasıyla rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması, imama uyan kişinin Fâtiha okuması, seferde namazların cem edilmesi, Fâtiha'dan sonra sesli olarak “Âmîn” demenin hükmü, sabah namazında kunut okunması, akşamın farzından önce iki rekât nafîle kılmak, yağmur duası namazı, gıyabî cenaze namazı ve defnedilen kişinin cenaze namazını kılmak şeklindeki konulardan oluşmaktadır. Yazar her bir konuyu ele alırken önce ilgili konudaki görüşlere topluca bir bakış sunmuştur. Ardından Hanefî mezhebinin daha sonra da Buhârî'nin delillerini ve bu konudaki tartışmaları ele almış, değerlendirme başlığı altında iki imamın ihtilaf etmesine yol açan asıl sebebi tespit etmeye çalışmış ve iki imamdan hangisi-

nin görüşünün daha isabetli olduğu hususundaki tespitini okuyucuya arz etmiştir. Yazarın özellikle Hanefî mezhebinin görüşlerini ele alırken “İmam Ebû Yusuf’un Eserlerinde Yer Alan Rivayetler”, “İmam Muhammed’in Eserlerinde Yer alan Rivayetler”, “Mezhep İmamları Sonrası Hanefî Kaynaklarında Yer Alan Rivayetler” şeklinde alt başlıklar vermesi ve sonraki başlıklarda Hanefî âlimlerinin görüşlerini sunması ve bu görüşler hakkında bazı değerlendirmeler yapması esere ayrı bir değer katmaktadır. Yazar bunu yapmakla özellikle Ebû Hanîfe’nin ilgili konudaki görüşünün izini sürmekte ve ele aldığı konularla ilgili rivayetlerin ve görüşlerin tarihi seyrini görmemize katkıda bulunmaktadır.

Yazar kaleme almış olduğu bu eserinde günümüzdeki fikhî araştırmalarda dikkat edilmesi gereken bazı önemli sonuçlara ulaşmıştır. Bu sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz:

Sünneti hüküm kaynağı olarak kabul etme konusunda hemfikir olan iki ilim çevresinin ellerindeki malzeme, bu malzemeyi farklı yorumlama biçimleri, cerh ve tadil kriterleri arasındaki farklılıklar ve benzeri etkenlerle birbirlerinin kaynak olarak kabul ettikleri hadislerle amel etmemeleri ve bütün bunların görüş farklılıklarına yol açması gayet tabii bir durumdur. Ancak burada dikkati çeken husus aynı meselede Ebû Hanîfe ve/veya Hanefîlerle Buhârî’nin birbirine ters veya zıt hüküm ifade eden sonuçlara ulaşmış olmalarıdır. Yani Buhârî’nin sünnet olarak nitelendirdiği bir fiil hakkında diğer tarafça tahrîmen mekruh gibi yapılmasının istenmemesi şeklinde olumsuz bir hüküm verilecek bir durumun ortaya çıkmasıdır. Yazarın tespitine göre bu husus en azından ilk dönemler için söz konusu değildir. Bu hususun temel kaynağı, ilk dönem Hanefî imamlarının bu fiillerin hükümleriyle alakalı kullandıkları bir takım ifadelerin zamanla olumsuzu evrilerek anlaşılmasıdır. Nitekim ilk dönem Hanefî fakihlerinin mükellefin tercihine bıraktıklarını, ilgili fiilin gerekli olmadığını veyahut tenzihen mekruh gördüklerini ifade eden beyanları zaman içinde bazı fakihler tarafından daha ileriye götürülerek bidat ve tahrîmen mekruh gibi nitelendirmelere konu olmuştur. Bu durum özellikle namazda rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerinin kaldırılması ve imamın arkasında namaz kılan kimsenin Fâtiha Suresi’ni okuması gibi hususlarda ortaya çıkmıştır.

Yazarın özellikle hadis ilminin yoğun biçimde tedris edildiği Hindistan ve Pakistan bölgesinde yetişen Hanefî fakihlerinin kitabın konusunu teşkil eden bazı meselelerde ehl-i hadis çizgisine meylettiklerini tespit etmesi oldukça dikkat çekicidir. Bu durum Hanefî mezhebinin teşekkülünden sonra ortaya çıkan Buhârî ve Müslim’in *es-Sahih*’leri başta olmak üzere muteber hadis kaynaklarının Hanefî muhitinde etkili olduklarını göstermektedir. Ayrıca yazarın bu tespiti, *kütüb-i sitte’nin*

İlim çevrelerinde muteber kabul edilmesinden sonra Hanefi fakihlerinin, bunlarda yer alan ve mezhep imamlarının görüşlerine aykırı olan hadislere karşı tutumunun ne olduğu ve yeni ortaya çıkan fikhî meselelerde kaynak olarak bu eserleri ne ölçüde dikkate aldıkları hususunun incelenmesi gerektiğini hatıra getirmektedir.

Yazar bir diğer önemli tespit olarak, bir kısım rivayetlerin Hanefi imamlara ulaşmadığı yönündeki iddianın pek kabul görmediğini ifade etmektedir. Zira eserde de görüleceğı üzere ele alınan hemen hemen bütün meselelerde Hanefi imamlarının kendi görüşlerine delil olarak kullandıkları sünnet malzemesi ellerinde mevcuttur.

Yazar, eserin ikinci kısmında ele alınan bazı konularda Buhârî'nin görüşünün daha isabetli olduğu sonucuna varmıştır. Bu meselelerde Buhârî'nin görüşünü hadislere daha uygun gören yazar, Hanefilerin görüşlerini kritik ederken hem onların rivayetlerini hem de rivayetlerini desteklemek kabilinden ileri sürdükleri aklı delilleri tenkit etmiştir. Namazda rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması, imama uyan kimsenin Fâtiha Suresi'ni okuması, seferde namazların cem edilmesi, Fâtiha'dan sonra sesli olarak "Âmîn" demek, sabah namazında kunut okumak, akşam namazının farzından önce iki rekât nafîle namaz kılmak, gıyabî cenaze kılmak gibi konular, elindeki hadis malzemesine binaen Buhârî'yi daha isabetli gördüğü konular arasındadır.